

Leinon lesken runo

Suomalainen kertomarunous ei sisällä montakaan esimerkkiä linnan valtiaista ja uljaista ritareista. Yleisesti tunnetun balladin Elinan surman lisäksi Leinon lesken runo on ainoa, joka kiinnittää huomionsa linnan omistajiin ja heidän elämäänsä. Tämäkään verraten epäselväksi jäänyt runo ei ole laajalle levinnyt, sillä sen esiintymisalue käsittää etupäässä vain Inkerin ja Karjalan. Paitsi näiltä seuduilta on Hämeestä tavattu siitä vain yksi toisinto Hankasalmelta ja muutama säe Ritvalan Helkavirsistä sekä Varsinais-Suomesta pari lyhyttä ja hajanaista katkelmaa. Huomattavaa on, että runoa ei ole tavattu lainkaan pohjoisimmilta laulualueiltamme eikä Virostakaan. Laajimmin runo näyttää levinneen Länsi-Inkerissä, mistä on saatu talletetuksi 31 toisintoa. Keski-Inkerissä runoa on tavattu 25, Itä- ja Pohjois-Inkerissä 30, Etelä-Karjalassa 26 ja Raja-Karjalassa 12 toisintoa. Vanhin näistä on merkitty muistiin vuonna 1845 (SKVR VII 1056), mutta yleensä runoa on eniten saatu talteen 1800-luvun jälkipuoliskolla. Tämän lisäksi on tietysti jo mainitusta Ritvalasta tehty muistiinpanoja paljon aikaisemmin.

Runo on aikaa myöten eri paikoilla saanut lisäpiirteitä, mutta yleensä sen perusajatus on säilynyt muuttumattomana: ylpeä leski kerskailee omistavansa kolme poikaa, jotka ovat vaikutusvaltaisessa asemassa. Surma sattuu kuulemaan lesken puheen ja tappaa hänen poikansa, minkä jälkeen leski myöntää olevansa turvaton ja varaton. Runon ajatuksen selventämiseksi annan sen itse kertoa ottamalla näytteeksi yhden inkeriläisen runon ja tämän rinnalle Pohjois-Hämeestä saadun ainoan toisinnon:

Talo on tässä ennen ollut,
talo ennen, linna muinoin,
Jossa nyt kumia korpi.
Kolm' on korvessa lähettä,
Kolm' on lohta lähtehessä:
Yksi lohi neion nuoren,
Toinen nuoren morsiammen,
Kolmas lesken punaisen.
Leski lauleli lehossa:
»En ole varaton vaimo,
En ole leski enkä lento,
En oo turvaton tutilas,
En ole syönyt enkä juonut
En ole ruo'alle ruvennut
Enkä astunut arialle
Kolmetta kumaruksitta,

Kolme on korvessa lähettä,
Kolme lohta lähtehessä,

Kolme on poikoa minulla,
Empä syöne enkä juone

Ilman kultakuppiloita,
 Vaskireunoita vaitta.
 Kolm' on poikoa minulla:
 Yks on Ruotsissa rovasti,
 Toinen pispä pappilassa,
 Kolmas on kotona herra.»
 Puuttui surma kuulemahan,
 Ala seinän seisomahan:
 Tappoi Ruotsista rovastin,
 Toisen pispän pappilasta,
 Kolmannen kotonta herran.
 Leski lauleli lehossa:
 Nyt olen leski, nyt olen lempo,
 Nyt olen varaton vaimo
 Sekä turvaton tutilas;
 Nyt on syönyt, nyt on juonut
 Ilman kultakuppiloita,
 Vaskireunitta va'itta,
 Nyt on kuollut kullan saaja,
 Vaipunut vasken vetäjä.»

(V,1: 440 a)

Ilman kultakuppiloita,
 Vaskireunoita vadita.
 Yks on Ruotisa rovasti,
 Toinen piispa pappilassa,
 Kolmas on kotona herra.
 Puuttui surma kuulemaan,
 Ala seinän seisomaan,
 Tappoi Ruotista rovastin
 Tappoi piispan pappilasta,
 Ja tappoi kotoa herran.

»Jopa syönen, jotta juonen
 Ilman kultakuppiloita,
 Vaskireunoita vadita.»

(IX,2: 10)

Tarkasteltaessa, missä suhteessa eri toisinnot eroavat sisällyksensä puolesta toisistaan näillä runoalueilla, havaitaan, että Länsi-Inkerissä esiintyy useimmiten korvessa kolme lähdetä, joissa taas on kolme linnaa. Nämä linnat kuuluvat kuten äskeisen inkeriläisen toisinnon lohet nuorelle neidolle, morsiamelle ja leskelle. Usein runo kuvailee linnain ulkonäköä seuraavasti:

»Mikä on karralla katettu,
 se on lesken leinalinna,
 Mikä vaskella valettu,

Se on nuoren morsiamen,
 Mikä kullalla kuvattu,
 Se on nuoren neion linna.»
 (esim. SKVR III 3215)

Keski-Inkerissä laulaja ei tavallisesti aloita runoan suoraan toteamalla kylän tai talon sijainneen sillä paikalla, vaan hän epäroii aloittaa ja lausuu:

»Kun mie laulaja olisin,
 laulaisin, luettelisin,

laulaisin meroon metsät
 sekä suohon suuret korvet.»
 (SKVR IV, esim. 1109)

ja sitten hän luettelonsa lopuksi laulaisi kolme lohta lähteeseen jatkaakseen sitten jo tuntemallamme tavalla. Usein täällä myös vedotaan lesken raharikauteen **mainitsemalla**:

»On miulle kirstu killinkii,
 toinen kultapenninkii,

vakka vanhoja rahoja.»
 (SKVR IV esim. 1110)

Itä- ja Pohjois-Inkerissä sekä Etelä-Karjalassa lesken mahtavuutta ja ylpeyttä korostetaan mainitsemalla, ettei hän ole syönyt ilman kultaisia ja vaskisia vateja¹ ja joskus häntä uhataan:

»Liiku leski linnastaas,
Astu leski aitastaas;

Sota päällesi tulloo,
Laellesi lankiaa.»

(SKVR IV 481)

Pohjois-Karjalassa laulajat kuvaavat lesken uhmamieltä ja ylpeyttä kertomalla, miten surma tappoi lesken pojat yksitellen² ja vasta sitten, kun viimeinenkin poika oli joutunut manan majoille, leski tunnustaa voimattomuutensa. Karjalaisten laulajain suussa runo on myös huomattavan usein sekaantunut muihin runoihin, etenkin Veneenveistoon ja Laivaretkeen.³ Niissä kerrotaan, miten veneen valmistuttua soutajat saapuvat lesken linnan alle, missä leskeä tervehditään. Sen jälkeen runo jatkuu lesken kerskauksella.

Hämeessä äskeisen toisinnon lisäksi Ritvalan Matalenan virsi sisältää kohtauksen, jossa Matalenan synnit paljastetaan luettelemalla, mitä hänen pojistaan olisi tullut, jolloin

»Sen kuins tuiskaisit tuleen,
Siit' olis Ruotsissa ritari,
Sen kuins vetkaisit veteen,

Siit' olis herra tällä maalla,
Sen kuins kaivot kärkeiseet,
Siit' olis pappi paras tullut.»

(SKVR IX, 1, 77)

Varsinais-Suomesta on saatu kaksi runoa, molemmat pieniä katkelmia, joita on pidetty Leinon lesken runoon kuuluvina. Otan tässä toisen esiin kokonaisuudessaan.

»Kuulekkos sä Maija,
katsos meijän Kaija,
tuol hä istu jo kruunu pääs
ja neljä poikka o Suomemaas,

Yksi o Riiasta ritari,
toine o Kemjön klippiari,
kolmas papin palvelija,
neljäs neitty neuloja.»

(SKVR VIII 1028)

Runon toisinnot sisältävät niin paljon erilaisia yksityispiirteitä, että lienee syytä tarkastella kutakin runojaksoa erikseen tuomalla esiin eri tutkijain käsityksiä runon olemuksesta.

1. Runo alkaa toteamuksella »talo täss' on ennen ollut, kylä ennen, linna muinoin», mutta paikan on nyt kätkenyt sisäänsä kumea korpi lähteineen. Useissa toisinnossa talo on kasvanut kyläksi⁴, mutta sillekin on sattunut sama surullinen kohtalo. Kuitenkin molemmissa toisintotyypeissä nostetaan kuulijain silmien eteen kuva entisestä linnasta, jonka tiedetään sijainneen paikalla,

¹ SKVR esim. V,1: 440, 444, 446. — ² SKVR VII 1049, 1050, 1055—7.

³ SKVR VII 1052 1053, 1055—7.

⁴ SKVR III kaikki, IV 1506, VII 1054.

jossa nykyisin vain lohi ui lähteessä merkkinä entisestä loistosta, kultakupeista ja vaskivadeista. Toisinaan pohjoiskarjalaisten toisintojen mukaan paikalla on sijainnut jopa kolme linnaa, mutta myös ne kaikki ovat kadonneet.

Tarkiainen on pitänyt kuitenkin näiden kolmen linnan, kolmen lähteen ja kolmen lohien esiintymistä muista runoista sekaantuneena viitaten linnojen kolmiluvun olevan peräisin Häärunoista.⁵ Ilmeisesti juuri linnojen monikollisuus onkin lainattua, sillä nuori neito ja morsian linnoineen eivät mitenkään kuulu runon aiheeseen eikä runo liioin esitä syytä näiden linnojen häviämiseen. Lisäksi herättää näissä tosinnoissa ihmetystä se seikka, että heti runon alussa lesken linna on kuvattu kaikkein huonoimmaksi; se on vain karralla katettu sen sijaan, että muut linnat ovat kultaa ja vaskea. Kuitenkin runon aiheen mukaan lesken linna oli huomattavan komea, joten myös tältä perustalta lienee tuota linnakuvausta pidettävä runoon kuulumattomana. Sen sijaan kuitenkin Pohjois-Hämeessäkin tavatulla säeparilla »Kolme on korvessa lähettä, Kolme lohta lähteessä» on mielestäni oma todistusvoimansa, varsinkin kun mainittu piirre esiintyy laajalti yli koko runon leviämisalueen.⁶

Tarkiainen on myös tutkinut itse lohien esiintymistä lähteessä, sillä hänen mukaansa muoto *lohta* on voinut olla aiheena sekaannukseen. Eräissä murteissa nimittäin *tuohi*-sanan partitiivi on asussa *tohta*, jonka nojalla *lohta*-muodon nominatiivi voisi olla *luohi* l. *lippi*.⁷ Silloin niissä murteissa, joissa mainitunlainen äänneilmio ei olisi voimassa, muoto *lohta* olisi ilman muuta käsitetty liittyväksi *lohi*-sanaan. Tätä käsitystä ovat asettuneet puoltamaan myös Kaarle Krohn⁸ ja Väinö Salminen⁹. Eräät runot ovat niin ikään antaneet tukea heidän mielipiteilleen, sillä parissa Itä- ja Pohjois-Inkerin toisinnossa tavataan säe »Kolm on luotta lähtehees»¹⁰ ja yhdessä samalta alueelta saadussa toisinnossa on säepari »Kolme on lohta lähteessä, Yks on luohin nuoren neion».¹¹ Runon laulaja, Kondrolan Maura on selittänyt *luohin*-sanan merkityksen toteamalla, että se on »niinku rove, millä juuvaa».

Kuitenkin on ehkä epävarmaa perustaa olettamusta näiden kolmen, samalta alueelta tavatun toisinnon varaan. Sen sijaan muuten ihmeellisen kalan esiintymisen on Tarkiainen myöhemmin selittänyt huomauttamalla, että »Lounais-Suomessa on näihin asti ollut tapana pitää haukia elättinä kaivossa tai yleensä vedenottopaikassa.»¹² Kala olisi ehkä pitänyt veden puhtaana, kuten sammakonkin uskotaan tekevän, ja osoituksena siitä, että kumean korven keskellä olevasta lähteestä on joskus aikaisemmin otettu juomavettä ja että lähistöllä on niin ollen esiintynyt asutusta, siellä ui yhä vieläkin lohi.

⁵ TARKIAINEN Virittäjä 1935 433

⁶ SKVR III kaikki, IV 167, 566, 2217, 2253, V,1: 435, 446, 447, V,3. 87; VII-1054.

⁷ TARKIAINEN Virittäjä 1935 432 — ⁸ KROHN Valvoja-Aika 1932 270—1.

⁹ SALMINEN Suomalaisen muinaisrunojen historia 260. — ¹⁰ SKVR V,1: 438 a, 445.

¹¹ SKVR V,1: 447. — ¹² TARKIAINEN—HARMAS Suomen kansan kannel 142.

2. Jo runon otsikko tuonee monelle epäselvyyttä lesken ominaisuutta kuvaavan epiteetin tähden, sillä *leino*-sanaa ei enää nykyisin tavata yleisesti muualla kuin Laatokan pohjoispuolella ja Varsinais-Inkerissä¹³, missä se merkitsee surua eli kuten eräs laulaja on runoa aloittaessaan todennut »Miä uon leinaas, miä uon huolees».¹⁴ Niin ikään verbi *leinata* esiintyy Virossa ja merkitsee samoin suremista.¹⁵ Tämän perusteella voidaankin kysyä, kuuluuko koko adjektiivi lainkaan runon alkuperäiseen muotoon.

Tarkasteltaessa eri toisintoja huomataan kuitenkin, että vaikka sana esiintyykin oikeassa muodossaan koko leviämisalueella aina muutamassa runossa Länsi-Suomea lukuun ottamatta, kuitenkin juuri niillä alueilla, missä odottaisi sanan esiintyvän aina virheettömänä, ts. siis Inkerissä, se on useimmiten vääntynyt mitä moninaisimpiin muotoihin. Niinpä yleisin muoto *lempo* tavataan sangen monesti sekä Inkerissä että Etelä-Karjalassa.¹⁶ Sen rinnalla tavataan sellaisia sanoja kuin *lento*¹⁷, *leina*¹⁸, *leine*¹⁹, *lenko*²⁰, *Leena*²¹, *leimo*²², *leinä*²³, *leinakas*²⁴, *leinakas*²⁵, *lenkoi*²⁶, *lienno*²⁷ ja *lienas*²⁸. Tämä näyttää viittaavan siihen, että sanaa ei olisi tunnettu idässä aikaisemmin, vaan se olisi vieraana sikälaisten laulajain korvissa vääntynyt uusiin asuihin.

Toisinaan lesken attribuuttina on sana *punainen*²⁹, jolla lienee kuvattu lesken suruttomuutta ja liikkumista värikkäissä vaatteissa ennen surmakoh-tausta. Se olisi tällöin esiintynyt eräänlaisena *leinon* vastakohtana. Asiaa valaissee osaltaan inkeriläisen Naastoin huomautus: »Meillä kun kooloo, siis leinataa, ei pietä punaista mitää eikä lauleta eikä tantsita siis.»³⁰

Kirjallisuudessamme ei *leino*-sanaa tavata ennen Henrik Florinusta, jonka sananlaskukokoelmassa³¹ on maininta, että »käki cucku halloixi hangeen, leinoix (poutawuodex) lehtijn, wilja wuodex warpuun»³², jossa *leina* siis tarkoittanee huonoa kasvuaikaa eli aurinkoista ja kuivaa kautta. Sanakirjoissa esiintyy tämä ensimmäisen kerran Kreanderilla³³, joka mainitsee sanan olevan runoudessa ja merkitsevän 'debilis, swag'. Renvall ilmoittaa sanan harvinaiseksi ja kääntää sen latinaksi 'debilis', mollis, lenis', sak-

¹³ KROHN Valvoja-Aika 1932 273. — ¹⁴ SKVR IV 2533.

¹⁵ Esim. WIEDEMANN Eesti-saksa sõnaraamat 485 (*leinama*)

¹⁶ SKVR V, 1: 435, 440, 441, 444, 453–8, XIII 592, 593, 595–602, 10399–401.

¹⁷ SKVR V,1: 437, 438 a, 439, 440 a, 448, 449, 451, 457, XIII 591, 600, 606, 611, 612.

¹⁸ SKVR III 485, 811, 1407, 1875, 2293, 3215.

¹⁹ SKVR III 110, 817, 1875, 2281, 2365, 2406, 2553, 2854, 2942, 4156, IV 2770, 3016.

²⁰ SKVR III 1445, 1586, IV 1110, 2123, 2217, 1863. — ²¹ SKVR III 3713.

²² SKVR V,1: 446. — ²³ SKVR III 3152. — ²⁴ SKVR III 3152. — ²⁵ SKVR III 3152.

²⁶ SKVR IV 4154. — ²⁷ SKVR VII 1054. — ²⁸ SKVR IV 2577.

²⁹ SKVR V,1: 444, 452, 455, 456, V,3. 87, XIII 593, 599, 10401.

³⁰ SKVR III 2293. — ³¹ FLORINUS Wanhain suomalaisten tawaiset ja suloiset sananlascut.

³² Myös Lönnrot mainitsee sanakirjassaan (I 909, s.v. *leina*) tämän säkeen muodossa »leinaks lehti, hallaks hanki, hyväks vuodeks varpu».

³³ Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen tehneet Salomon Kreander ja Juhana Canstrén, s. 59.

saksi 'weich, schwach' ja vertaa sitä ruotsin sanoihin 'len' ja 'klen'.³⁴ Samoin Gananderin sanakirjassa (II 56) on *leina* 'debilis' ja maininta, että sana esiintyy runoudessa: »Lohen leinan leukaluista». Lönnrot mainitsee monta merkitystä: adjektiivina *leino* merkitsee 'sorgsen, bedröfvad, olycklig', *leino leski* on 'sorgbunden enka'; substantiivina *leino* merkitsee 'solstyng, solhetta, sommarhetta'.³⁵

Vielä voidaan tarkastella *leino*-sanan esiintymistä nykykielessä. Sitä tavaan paikannimissä: esim. *leino*-muotoa Uudenkaupungin maalaiskunnassa ja Laihialla (*Leinoo*), sekä Messukylässä (*Leinola*) ja Juvalla (*Leinonmäki*); *leina* taas esiintyy Nousiaisten *Leiniaisissa* ja Mynämäen *Leinakkalassa*. Verbi *leinata* tunnetaan Orimattilassa (iso kuusi varjostaa), Heinolan pitäjässä (vesi *leinaa* l. kuluttaa jäätä), Nastolassa (vesi t. metsä *leinaa* peltoa) ja Pudasjärvellä (= pyörryttää). Adjektiivi *leinava* t. *leinavas* tunnetaan laajalla alueella merkityksessä lihava, ylpeä, kerskaileva (suurin osa tiedoista on Lounais-Suomesta). Kärämäellä lisäksi *leinas* merkitsee synkeämielistä.³⁶

Tämän perusteella voidaan olettaa, että *leino* on ollut joskus aikaisemmin paljon laajemmalti käytössä. Se on ehkä alkuaan merkinnyt onnetonta ja kurjaa ja myöhemmin sitten paikoin sen merkitys on muuttunut. Tälle kannalle on myös nykyinen tutkimus päätynyt.³⁷

Runo ryhtyy kuvaamaan lesken ominaisuuksia antamalla hänen itse kertoa. Inkeriläisissä toisinoissa esitetään, kuten edellä mainitsin, syy lesken haluun kerskailla, sillä näissä runoissa uhataan leskeä sodalla: »Siellä leski leikataan, Pitkä pursto pilkotaan». Tästä kimpaantuneena leski vastaa vetoamalla poikiinsa ja rikkauteensa. Runo kuvaa lesken ulkomuotoa mainiten, että »leski liekkui linnassaa, Parraassa pajassaa, Aivon aivinaisessaa»³⁹ tai hän liikkuu »niinkuin herra vallassaan, Pappi kirkkokunnassaan»⁴⁰ ja »muihki mustissa sukissa». ⁴¹

Kuvaillessaan omaa mahtavuuttaan leski toteaa, ettei hän ole vielä ruoalle ruvennut ilman kultaisia kuppeja eikä kumartelevia palvelijoita. Joskus viitataan myös hänen raharikkauteensa: »on miulla kirstu killinkiä, vakka vanhoja rahoja». ⁴² Runo on tahallisesti paisuttanut lesken kertomusta, sillä se muodostaa suurimman ja keskeisimmän osan koko runossa. Lesken kerskaus saa yhä kasvavaa voimaa ja vaikuttavampia piirteitä edetessään, kunnes lopulta kohtalo tekee lopun lesken mahtavuudesta surmaamalla hänen varal-

³⁴ RENVALL Suomalainen sanakirja, s. 271.

³⁵ Lönnrot mainitsee sanakirjassaan myös: *leinata* = skicka sig flygtigt . . , *leina* = sorg, bedrövelse, *leinahtaa* = visa sig ngt vek, svag . .

³⁶ Tiedot saatu Sanakirjasäätiön kokoelmista ja TARKKIAISELTA (Vir. 1935).

³⁷ Vrt. esim. HAAVIO Kirjokansi 320, TURUNEN Kalevalan sanakirja 145 (*leino*)

³⁸ SKVR IV 1109. — ³⁹ SKVR III 1445. — ⁴⁰ SKVR IV 1110. — ⁴¹ SKVR V,1: 434.

⁴² SKVR IV 566.

lisuutensa lähteen ja tuen, hänen poikansa. Teon suorittajana esiintyy useimmiten juuri surma, joka kuuntelee lesken puhetta milloin kujalla⁴³ tai oven takana⁴⁴, milloin seinän⁴⁵ tai tuulen alla.⁴⁶ Joskus varas tekee lopun lesken mahtavuudesta viemällä rahakirstut.⁴⁷ Alistuneena lesken on silloin myönnettävä olevansa turvaton ja varaton sanomalla itseään päättömäksi pääskyläiseksi ja hännättömäksi harakaksi⁴⁸ tai valittamalla, että kullan saaja ja vasken vetäjä on kuollut.⁵⁰ Kaikki rikkaus on kadonnut, vain varaton vaimo on jäänyt jäljelle.

Jos tarkastetaan, mikä osa runsaasta kerskunnasta on alkuperäistä, voidaan huomata, että kultaiset ja vaskiset astiat mainitaan toistuvasti eri laulualueilla.⁵¹ Sen sijaan sodan uhka esiintyy vain Itä- ja Pohjois-Inkerin toisinoissa, ja lesken ulkoasun kuvauksessa esiintyy suurta kirjavuutta jopa niin, että vain muutamissa toisinoissa tavataan tarkalleen samanlainen sanonta. Tämän perusteella on hyvin todennäköistä, että mainitut harvoin ilmenevät piirteet ovat tulleet runoon myöhemmin jonkun muun runon ansiosta.

Runon lopussa oleva hyvin yleinen säe: »puuttui surma kuulemaan» on, kuten K. A. Franssila on tutkimuksissaan huomauttanut, yhdistämässä Ison tammen runossa tammen kaatamista pistoksen syntyyn. Siinä esiintyy myös kolme poikaa pahalla, jotka piirteet ovat tulleet Leinon lesken runosta.⁵² Tarkiaisen mukaan esiintyy säe »jo on kuollut kullan tuoja, vaipunut vasken vetäjä» myös Leikarin runossa.⁵³ Kertovissa runoissa esiintyy Lemminkäisen pakoretken yhteydessä säkeet »kovin on korea Kauko, eipä syömähän rupea, veitsettä hopeapäätä, kuraksetta kaltaisetta», jollaisia ilmauksia tavataan myös Leinon lesken toisinoissa.⁵⁴

3. Runo sivuuttaa lesken lapset nopeasti mainitsemalla, millaisessa asemassa he ovat. Tavallisin yhdistelmä on rovasti, piispa ja herra, vaikka hyvin usein ensimmäinen poika on saanut vaihtaa rovastin kaavun ritarin asepukuun. Muut pojat ovat tavallisimmin saaneet pitää oman virka-asemansa. Tosin poikain järjestys on voinut usein vaihdella, niin että milloin tämän maan herra, milloin pappilan piispa on ollut ensimmäisen pojan virkana.

Eri toisinoissa nämä vierasperäiset lainasanat ovat muuttuneet uusiin asuihin, mikä johtuu ehkä osaksi nimien tuntemattomuudesta, osaksi pyrki-myksestä helpompaan artikulaatioon. Niinpä rovastista on tullut *rovassi*⁵⁵,

⁴³ SKVR III 3152. — ⁴⁴ SKVR V,1: 444. — ⁴⁵ SKVR XIII 10399.

⁴⁶ SKVR V,3: 87. — ⁴⁷ SKVR IV 566. — ⁴⁸ SKVR V,1: 438 a,451. —

⁵⁰ SKVR V,1: 440 a. — ⁵¹ SKVR V,1: 440, 444, V,3: 87, 231, IX,1:96, XIII 593, 612.

⁵² K. A. FRANSSILA Iso tammi 471. —

⁵³ SKVR V,2: 1983, 1984, vrt. myös TARKIAINEN Virittäjä 1935 432.

⁵⁴ SKVR V,1: 446, V,3. 87, 231. — ⁵⁵ SKVR III 807. — ⁵⁶ SKVR III 2854.

rovassa⁵⁶, rovoosti⁵⁷ tai rohasti⁵⁸. Piispa on saanut nimitykseksen *piisma*⁵⁹, *piis-moi*⁶⁰, *piismo*⁷⁰ ja *piippoi*⁷¹. Kaikkein epätasaisin on kolmannen pojan viran nimeäminen; välistä hän on *hovissa hoikka herra*⁷², toisinaan hänet tapaa sepän pajassa⁷³, joskus hänet on korotettu ihmeelliseksi *Tyttälön kuninkaaksi*⁷⁴. Sangen yleinen on myös sanonta *linnassa likatti*⁷⁵, jolla tarkoitettaneen legaat-tia. Tämä vieras sana on ymmärrettävästi muuttunut laulajain suussa eri muotoihin: *likatta*⁷⁶, *likotti*⁷⁷, *lihottu*⁷⁸ tai *vakatti*⁷⁹. Toisinaan tapaa myös sel-laisia ammatteja kuin *maakari*⁸⁰, *kardovoi*⁸¹ ja *kutsari*⁸².

Aina runonlaulaja ei ole tyytynyt vain kolmeen poikaan, vaan on onnellis-tuttanut leskeä vielä neljännellä.⁸³ Tällöin usein tämä neljäs poika on saanut maata kätkyessä. Tällainen neljän pojan olemassaolo on kuitenkin niin har-vinainen ja hajanainen, ettei sitä voi pitää alkuperäisenä.

Usein runon laulaja on antanut lesken kuvailla poikainsa ominaisuuksia toteamalla, että he ovat kuin 'Juvan jyväisiä' ja 'kauran siemeniä'⁸⁴ tai sitten sanomalla, että »yks' on pyssyhyn pyrrec, toinen nuoleen noppein, kolmas kerkäs keihähässä»⁸⁵. Tarkiainen on osoittanut, että tämä veljesten metsästys-taidon kuvaus on peräisin Hirvenampumisrunosta.⁸⁶

Leinon lesken runossa tavattava veljesaihe esiintyy myös muissa runoissa. Jo piispa Henrikin surmavirressä on maininta »lapsi maalta vierahalta, se oli herra Henterikki, vaan joka Ruotsissa yleni, se oli Eerikki ritari». Myös Rit-valan Matalenan virressä esiintyy, kuten jo alussa mainitsin, vielä selvemmin sama aihe, sillä siinä Jeesus kertoo, mitä Matalenan kolmesta pojasta olisi tullut, jos he olisivat saaneet elää. Tarkastettaessa tämän katalonialaista⁸⁷ alkuperää olevan runon sisällystä muiden kansojen parissa, havaitaan, että tämä kohta on meillä aivan omaperäinen ja muita toisintoja esteettisempi, sillä esim. Skandinaviassa kerrotaan tässä kohdassa luvattomista suhteista. Tämän perusteella voidaan olettaa, että suomalaisten laulajain ajatuksissa skandinaavisten esikuvain kolmijäseninen sarja synnintekijättären lasten isiä on tuonut, vaikkapa alitajunnallisesti, mieleen jonkun toisen runon. »Muutos on mahdollisesti tapahtunut Piispa Henrikin surmavirren vaikutuksesta» tai sitten, siteeratakseni vielä Julius Krohnia, on olemassa »toinen runo, jonka jäl-jen vielä paremmalla syyllä voi olettaa tässä piilevän. Se on 'Leino lesken' runo».⁸⁸

⁵⁷ SKVR IV 2217. — ⁵⁸ SKVR IV 2253.

⁵⁹ SKVR III 807, 1445, 2281, 2854, 3443, IV 3016, V,1: 454.

⁶⁰ SKVR III 1407, 2293, IV 2217, 2253. — ⁷⁰ SKVR III 808. — ⁷¹ SKVR IV 4154.

⁷² SKVR III 2406. — ⁷³ SKVR III 1817. — ⁷⁴ SKVR III 811.

⁷⁵ SKVR III 1445, 1509, 2281, 2942, 3713. — ⁷⁶ SKVR III 485. — ⁷⁷ SKVR III 110.

⁷⁸ SKVR III 2553. — ⁷⁹ SKVR III 2942, 3152. — ⁸⁰ SKVR VII 1053.

⁸¹ SKVR III 2942. — ⁸² SKVR III 808, 2854, 3443 (*kutsari* SKVR III 3215).

⁸³ SKVR III 485, VII 1055, VIII 1028. — ⁸⁴ SKVR III 110, 3713. — ⁸⁵ SKVR IV 1110.

⁸⁶ SKVR IV 121, 160; TARKIAINEN Virittäjä 1935 432.

⁸⁷ Vrt. ENÄJÄRVI-HAAVIO Ritvalan helkajuhla 168.

⁸⁸ KROHN Kantelettaren tutkim. 47. —

Kun nämä kolme melko erilaista runoa ovat näin liittyneet toisiinsa, lienee syytä kysyä, mikä runo sisältää alkuperäisen muodon. Tarkiainen on pyrkinyt selittämään asiaa runojen syntymäaikojen perusteella. Hän viittaa Krohniin mainitessaan piispa Henrikin surmarunon syntyneen 1300- ja 1500-luvun välillä. Jotta näin ollen Leinon lesken runo olisi alkuperäinen, sen olisi täytynyt syntyä jo 1300-luvulla, mutta tämä on tuskin luultavaa, sillä olisi ihmeellistä, että monien sanontojen yksinkertaisin ja luontevin muoto olisi säilynyt juuri Matalleenan virressä. »Siksipä tuntuukin asianmukaiselta katsoa noita säkeitä alun alkaen Matalleenan virteen kuuluviksi ja siitä myöhäsyntyisempään leinon lesken runoon siirtyneiksi».⁸⁹

Elsa Enäjärvi-Haavio on kuitenkin aivan päinvastaisella kannalla, sillä hänen mielestään ei liene epäilystäkään siitä, että tämä säesarja on Leinon lesken runossa alkuperäisempi, sillä tämän runon aiheeseen se kuuluu elimellisesti, ja poikain »menettämisessä ja tämän menetyksen sielullisessa vaikutuksessa on runon ydin. Matalleenan virren aiheelle sen sijaan poikien tulevaisuus ei ole ratkaiseva.»⁹⁰

4. Lännen kulttuurin saapuessa Suomeen maamme koki laajalle ulottuvan kehityksen, mullistuksen, jonka miljöö oli kokonaan toinen kuin se, missä »kalevalaiset» runot elivät. Suomi siirtyi keskiajan säätyjen kulttuuriin ja tältä pohjalta pulppusi myös uusi runous, jonka piiriin Leinon lesken runo eittämättä kuuluu, sillä tuskin voidaan ajatella, että varhaisten vuosisatojen runonlaulajien mielissä olisi liikkunut sellaisia henkilöitä, kuin nyt puheenaolevassa runossa tavataan.

Kaarle Krohn on huomauttanut, että tämä runo »on voinut syntyä vasta keskiajan loppupuolella, jolloin ei ainoastaan ollut olemassa yksityisten Ruotsin ritareiden, kotoisten herrojen ja piispain linnoja, vaan näitä jo oli hävitetty, niin että pelkkä muisto paikasta oli jäljellä».⁹¹ Tähän samaan aikakautteen on päätynyt myös Väinö Salminen tutkimuksissaan.⁹²

Tarkiainen on pyrkinyt määrittelemään runon syntymäajan vielä tarkemmin, sillä hänen mukaansa runon voidaan hyvin ajatella syntyneen 1400-luvun loppukymmenellä.⁹³ Olettamuksensa tueksi hän on ottanut historialliset näkökohdat, joista tulee vielä myöhemmin puhe. Voidaan siis vain todeta, että eri tutkijat ovat olleet huolimatta muuten sangen ristiriitaisista ja toisistaan eroavista mielipiteistään harvinaisen yksimielisiä runon syntymäajasta sijoittaessaan sen keskiajan loppupuolelle. Tähän on antanut aiheen runon verraten selvä kulttuurihistoriallinen ajankuvaus.

⁸⁹ TARKIAINEN Ritvalan helka 70—71.

⁹⁰ ENÄJÄRVI-HAAVIO Ritvalan helkajuhla 185. — ⁹¹ KROHN Valvoja-Aika 1932 274.

⁹² SALMINEN Suomalaisten muinaisrunojen historia 260.

⁹³ TARKIAINEN Virittäjä 1935 438.

Runon syntymäpaikka on sen sijaan jo aiheuttanut paljon erimielisyyttä. Ainoa seikka, minkä kaikki tutkijat ovat hyväksyneet, on toteamus, että runo on syntynyt Suomessa. Se on puhtaasti kotimainen tuote, jolle ei ole voitu löytää vastineita muista maista, ei edes Virosta. Syntymäpaikan tarkempi määrittely on jo tuottanut vaikeuksia. Salminen toteaa, että »on vaikeasti määriteltävissä, missä tämä runo on syntynyt».⁹⁴

Julius Krohn puolustaa runon länsisuomalaisuutta tutkimuksissaan, joita Kaarle Krohn on täydentänyt, huomauttamalla, että »voidakseen vaikuttaa Matalenan virteen on Leinon lesken runon täytyntä olla aikoinaan Hämeessäkin laulettu» ja hän lisää, ettei mikään vastustakaan runon länsisuomalaista alkuperää.⁹⁵ Kaarle Krohn puolustaa tätä käsitystä etupäässä kulttuurihistoriallisten piirteiden ja kielen perusteella. Hän huomauttaa, että *leino*-sana on idässä muuttunut sangen outoihin asuihin, mikä viittaa sanan tuntemattomuuteen.⁹⁶

Väinö Salminen on asettunut epäroivälle kannalle, sillä »toisoinnoissa tavattavat lainasanat eivät ole sellaisia, ettei niitä olisi katolisena aikana kuultu käytettävän Viipurinkin tšenoilla».⁹⁷ Salminen ei näytä kuitenkaan pitäneen kysymystä ratkaistuna, vaan hän jättää sen avoimeksi viittaamalla *leino*-sanaan, sillä hänen mielestään runon syntymäpaikan määrääminen riippuu tästä sanasta: jos se on länsisuomalainen, on koko runo Länsi-Suomesta.⁹⁷ Tässä yhteydessä voi myös mainita, että pohjoishämäläisessä toisinnossa esiintyy eräs pieni piirre, joka puolustaa runon itäsuomalaisuutta. Tässä runossa puhutaan nimittäin *kultakuppiloista*, jossa esiintyy tyypillisesti itäsuomalainen *loi*-pääte.⁹⁸ Tämä piirre lienee kulkeutunut idästä myös hämäläisen laulajan korviin, sillä Hankasalmi, josta mainittu toisinto on tavattu, on Koillis-Hämeessä lähellä itämurteiden rajaa.

Tarkiaisen mukaan Salmisen epäilyyn ei ole kuitenkaan aihetta, sillä »ei voine olla pitämättä Leinon lesken runoa länsisuomalaisperäisenä itse aiheensa puolesta eikä epäillä mainitun sanan esiintymistä tuolla runon otaksuttavalla syntymäseudulla varhaisina vuosisatoina».⁹⁹

Haluaisin kuitenkin vielä kiinnittää huomiota runon alussa tavattavaan pieneen piirteeseen, joka omalta osaltaan käsittääkseni puhuu Länsi-Suomen puolesta. Palaan vielä jo edellä esitettyyn säkeeseen »kolme on *lohta* lähteessä», jossa esiintyy juuri tuo merkillinen sana *lohta*. Koska tämä säe esiintyy jokseenkin kaikissa toisoinnoissa, on varmaa, että se on myös kuulunut alkuperäiseen muotoon.

⁹⁴ SALMINEN Suomalaisten muinaisrunojen historia 261.

⁹⁵ KROHN Kantelettaren tutkimuksia 48. — ⁹⁶ KROHN Valvoja-Aika. 1932 273.

⁹⁷ SALMINEN Suomalaisten muinaisrunojen historia 261.

⁹⁸ Vrt. esim. RAPOLA Johdatus suomen murteisiin 52.

⁹⁹ TARKIAINEN Virittäjä 1935 431.

Jos oletetaan, että kysymyksessä on sana *lohi*, mitä suurin osa toisoinnoista tukee¹⁰¹, huomataan, että juuri Lounais-Suomessa on näihin asti ollut tapana pitää kalaa elättinä vedenottoaikassa.¹⁰² Jos taas ajatellaan, että sanan perusmuotona on sana *luohi* l. *lippu* (vrt. myös Lönnrot *luodin: luotimen*), on todettavissa, että juuri tyyppiä *tuohi:tohta* tavataan Lounais-Suomessa ja länsiosassa Hämettä aivan yleisesti. Itäisin esiintymisalue on Padasjoella ja Porvooon lähistöllä. Missään muualla ei muotoa *tohta* tavata.¹⁰³ Koska *luohi*-sanan loppuosa on äänneellisesti aivan sama, voidaan täydellä syyllä olettaa, että myös sen partitiivi on esiintynyt muodossa *lohta*, mikäli koko sanaa on lainkaan ollut olemassa.

Tarkiainen on tutkinut myös runon historiallisuutta. Tällöin hän on yrittänyt soveltaa runon päähenkilöksi jonkun maamme keskiaikaisen piispan äitiä, jolla olisi ollut kolme huomattavaa poikaa. Huolimatta väikeästi sovellettavista historiallisista tosiseikoista ja runon voimakkaasta tendenssimäisestä julistuksesta hän on pyrkinyt etsimään tukea väitteelleen, mutta hänen kantansa voidaan tuskin puolustaa, sillä kysymyksessä on selvä opetusruno, jossa kaksi valtakuntaa, hyvä ja paha, on asetettu jyrkkään vastakohta-asetelmaan. Runon perusajatus, liiallinen ylpeyden tunne, kerskaus ja siitä aiheutuva kosto, on varoittanut ihmisiä, opettanut heitä hillitsemään ylpeän mielensä, ettei ylpeys kävisi lankeemuksen edellä.

Tämä sama ajatus, kohtalon läheisyyden tunne, esiintyy jo kreikkalaisten Hybris- ja Nemesis-opeissa. Niiden mukaan jumalat eivät sallineet ihmisille liiallista onnea, sillä tällöin ihminen tulee liiaksi jumalten kaltaiseksi ja sen vuoksi hänen mahtinsa on kukistettava.¹⁰⁴ Nemesis rankaisi liiallista ylpeyttä ja piti yllä kaikissa asioissa kohtuutta ja tasapainoisuutta.¹⁰⁵ Sama oppi säilyi myöhempinäkin aikoina, jolloin aatelisto menetti mahtavan valtansa, tyrannit kukistuivat ja uusia valtioita syntyi ja jälleen sortui.¹⁰⁶ Kaiken tämän yläpuolella olevaksi käsitettiin kohtalo, joka vihastuneena ihmisten liiallisesta ylpeydestä kosti lainrikkojille ja väärintehneille heidän pahat tekonsa. Sama tunne on säilynyt vielä meidän päiviimme saakka, sillä jos joku kertoo onnellisesta ja toiveenmukaisesta elämästään, on tapana koputtaa puuta, jottei

¹⁰¹ Esim: kolt' on linnahaa *lohessa* SKVR III 2406 jnc. yks' *lohi* on nuoren neion SKVR IV 1110, V,3: 87 kolme *lohta* lähteessä, linna kunkin *päälaella* SKVR V,1: 436 VII 1054.

¹⁰² Vrt. esim. TARKIAINEN-HARMAS Suomen kansan kannel 142 ja VILKUNA Kotiseutu 1941 n:o 2—3.

¹⁰³ KETTUNEN Murrekartasto, kartta 153.

¹⁰⁴ F. G. JÜNGER Griechische Mythen 281.

¹⁰⁵ A Handbook of Classical Mythology by G. HOWE and G. A. HARRER.

¹⁰⁶ MARTIN P:N NILSSON Geschichte der Griechischen Religion 696.

onni kääntyisi päinvastaiseksi ja lakkaisi vaikuttamasta.¹⁰⁷ Voitaishiinko siis olettaa, että nyt käsiteltävänä oleva Leinon lesken runo on jonkinlainen kaukainen toisinto ikivanhasta kreikkalaisesta kohtalon- opista, joskaan suora-naista yhteyttä ei ole voitu löytää?

RAIMO VIRTANEN

Das Gedicht von der unglücklichen Witwe (»Leinon lesken runo«)

Die finnische epische Dichtung enthält nicht viele Beispiele, in denen von Burg-herren und stolzen Rittern die Rede ist. Ausser der allgemein bekannten Ballade vom Tode der Elina ist das Gedicht von »Leino leski« das einzige, das seine Aufmerksamkeit den Schlossbesitzern und ihrem Leben zuwendet. Es erzählt von einer stolzen Witwe, die sich ihrer drei einflussreichen Söhne rühmt. Der Tod hört ihre Worte und tötet ihre Söhne, worauf die Witwe zugibt, dass sie schutzlos dasteht. Unter zahlreichen zusätzlichen Zügen hat sich das Hauptmotiv des Gedichts doch in allen Gebieten, wo es gesungen wurde, klar erkennbar erhalten.

Das Gedicht beginnt damit, dass es von einem in einer Quelle schwimmenden Lachs erzählt, was darauf hinweist, dass der Ort bewohnt war, denn an Wasserschöpfplätzen hat man früher Fische zum Reinigen des Wassers gehalten. Den Hauptteil des Gedichts bilden die prahlerischen Worte der Witwe, die erklärt, niemals anders als von goldenem Tischgeschirr gegessen zu haben, denn sie habe eine Stütze in ihren drei Söhnen; von denen der eine Propst, der zweite Bischof und der dritte zu Hause Schlossherr

sei. Die Schilderung der Macht der Witwe erhebt sich zu grossartiger Kraft, bis der Tod schnell allem ein Ende macht. Der Reichtum der Witwe schwindet, und übrig bleibt nur eine unbemittelte Frau.

Das Gedicht ist anscheinend gegen Ende des Mittelalters entstanden, als das Volk schon das Leben der Adligen kennen gelernt hatte. Die Bestimmung des Entstehungsorts dagegen hat Meinungsverschiedenheiten verursacht, aber wegen zahlreicher Züge, die das Gedicht aufweist, muss man Westfinnland als wahrscheinliches Entstehungsgebiet betrachten. Es ist ein deutliches Lehrgedicht, in dem Gut und Böse in schroffer Kontrastierung einander gegenübergestellt sind. Es warnte die Menschen vor übermässigem Stolz und Prahlucht. Der gleiche Gedanke tritt schon in den griechischen Lehren von der Hybris und der Nemesis auf, denn laut ihnen stand über allem das Schicksal, das die Missetäter strafte. Könnte man also annehmen, dass das in Rede stehende Gedicht eine Art von ferner Variante der griechischen Schicksalslehre sei, obwohl man keine direkte Verbindung zu dieser hat finden können?

RAIMO VIRTANEN

¹⁰⁷ F. G. JÜNGER Griechische Mythen 281